

CZU[94(478)]

TREI CĂRȚI DESPRE BASARABIA

THREE BOOKS ABOUT BESSARABIA

Radu Moțoc

Abstract: *In this article the author speaks about the works presented by Nicolae Iorga at the end of the volume: Neamul Românesc în Basarabia (The Romanian People in Bessarabia). Then a historical sketch follows about the Romanians written by the German travelers and the Bessarabian notes that form the basis of the last work.*

Keywords: *Iorga, Nicolae, I.H. Zucker, I.G.Koh, Dumitru C. Moruzi, the Romanian people in Bessarabia, history*

Primul ales de istoric, este lucrarea lui **I. H. Zucker**, despre care mărturisește: „Între cărțile de la Pașcani, în jud. Ilfov, ale bibliotecii lui Alexandru Dimitrie Ghica, Domn și apoi, la 1856, Caimacan al Țării Românești, se păstrează și o broșurică de care până la vizita mea acolo nu aveam nici o cunoștință, precum nu pare s-o fi cunoscut nimeni dintre istoricii noștri sau dintre cei ce s-au ocupat de Basarabia.

Ea se chiamă: **Basarabia. Observații și cugetări, cu prilejul unei șederi de mai mulți ani în această țară.**

Autorul este dr. **I. H. Zucker**. Lucrarea, de 86 de pagini, s-a tipărit la Frankfurt pe Main în anul 1834 și prefața autorului este din 1 mai 1834. Pe o foaie de legătură, autorul a scris o dedicație franceză către Ghica, atunci Domn muntean¹.

În continuare N. Iorga prezintă pe scurt lucrarea lui Zucker: „Este o ciudată amestecătură de capitole dintre care unul expune pe scurt drumul din Bucovina, pe care l-a făcut Zucker, cu douăzeci de ani în urmă. Altul se chiamă poșta în Basarabia, cu care a tebut să facă cunoștință drumețul. Al treilea capitol poartă titlul Chișinău și este destul de bogat. Câteva pagini sunt consacrate moldovenilor și limbii moldovenești și valahă.”².

Ciuma de la 1829 și holera de la 1830 sunt subiecte care îl preocupă pe autor care era medic. N. Iorga avea să-l caracterizeze astfel: „**Zucker** era un bun observator, are un spirit cumpănit și drept, un străin nepărtinitor și fără trufie față de noi, un medic milos, o inteligență în stare să găsească totdeauna legăturile și să tragă concluzii. Fusesse și în măsură să cunoască bine pe românii din Basarabia, și chiar pe ardeleni”³.

Aflăm că Zucker a stat într-un târgușor la 5 mile de Chișinău, unde a fost pe vremea holerei din 183. Cu un an înainte a lucrat la carantina de la Sculeni, împotriva ciumei.

Referitor la populația din Basarabia, N. Iorga îl citează: „Noua clasă de moșieri își cumpără un caftan moldovenesc oarecare și se îmbogăți foarte repede în marea mișcare economică ce cuprinse Basarabia. Între ei firește că grecii și armenii luară

¹ N. Iorga, Neamul românesc din Basarabia, Ed. Socecu din București, 1905, pag. 191

² *Ibidem*, pag. 192

³ *Ibidem*, pag. 193

locurile cele dintâi. Cei mai mulți dintre negustori sunt evreii poloni, care fac de sigur a treia parte din populația întregului oraș. **Zucker** recunoaște că în cea mai mare parte sătenii basarabeni sunt români. Bucuria de oaspeți este o deosebită însușire a moldoveanului de orice stare"⁴.

Când se referă concret la moldoveni, **Zucker** este foarte bine informat: „Țăranul moldovean e cu totul lipsit de învățătură, dar nu prost. Cei mai mulți dintre dâșii vorbesc cu o limpeziciune și hotărâre, care se întâmplă numai rare ori la țăranul german.

Femeia e mai harnică decât bărbatul, care doarme iarna, pe cât timp ea lucrează din furcă. Ea ține așa de curat căsuța ei săracă, încât cele mai multe țărânci germane, s-ar rușina văzând-o. După vechea datină moldovenească, țăranul este dator cu douăsprezece zile de lucru pe an, care se prefac cu socoteli viclene, în optsprezece până la douăzeci și fără dijma produsului. Țăranul nu poate să plece de pe moșie. I se dă atâta pământ câte vite are"⁵.

Înteressantă este și descrierea legată de răzeși, care sunt considerați urmașii celei mai vechi, mai bune și mai viteze boierimi.

Astăzi, spune **Zucker**, ei sunt numai țărani mai bogați pe locul unde din casa strămoșului s-a făcut un sat întreg. Partea fiecăruia, se vede din spița neamului, din arborele genealogic, ea atârnă după numărul de copii ce a fost într-o ramură. Vânzarea terenului trebuie să se facă totdeauna la un alt răzăș, la un frate de moșie. Puțini țărani sunt care să nu aibă boi și câte unul bogat are 20-30 de capete cornute și de cai.

În final **Zucker** prezintă Basarabia după anexare.

La început erau cinci districte: **Ismail, Akkerman, Bender, Orhei, Hotin**. Din Bender sa desfăcut un nou district al **Leovei**. În fiecare district era un ispravnic, cu comisari, un tribunal cu un judecător, 2-4 asesori și un procuror. La Chișinău stătea guvernatorul, procurorul provinciei, Guvernul și Camera de conturi.

În **Chișinău** se clădise un palat pentru Mitropolit. Abia se începuse lucrul la biserica catedralei, când veni vestea că va sosi Împăratul Alexandru I, care întreba de obicei despre grădini. Așa se facă că sa hotărât facerea unei grădini publice în fața catedralei. Se aduseră mii de copaci de pădure și anotimpul fiind prielnic, cei mai mulți se prinseră⁶.

A doua lucrare este scrisă de I. G. Kohl

Nicolae Iorga avea să-l prezinte pe acest german cu anumite detalii interesante: „Al doilea călător în Basarabia este un om de știință, cunoscut autor de călătorii, și un scriitor vioi și spiritual, german așezat în Rusia.

I. G. Kohl a pornit în 1838 să facă o cercetare a ținuturilor Rusiei de sud. A văzut Crimeia, Odesa și partea de curând anexată teritoriul dintre Nistru și Prut, Moldova Țarului.

Descrierea sa de călătorie, **Reisen in Sudrussland**, a găsit o bună primire, și în 1847, autorul trebuia să dea o a doua ediție, la Arnold din Dresda și Lipsca” .

Călătorul fu ispitit să vadă **Cetatea-Albă**, o veche cetate genoveză, un vechi port de negoț și apărare al Moldovei, care avea cel puțin 13.000 de locuitori, față de 28.000 de astăzi, spune N. Iorga la 1905.

Oficial însă se numărau numai 2.600 pentru că **Akkermanul**, era un adăpost al tuturor celor care nu puteau înfățișa pașaport, adică a oamenilor fără de căpătâi.

⁴ *Ibidem*, pag. 198

⁵ *Ibidem*, pag. 205-206

⁶ *Ibidem*, pag. 211, 212

În ciuda amestecului de oameni, **Kohl** crede că poate deosebi: evreii, armenii, printre care și hangiul său, gruzini, greci, germani, din multele sate de coloniști, ce înconjură cetatea, ruși, moloruși și lipoveni pescari, bulgari din colonii veniți după 1812, francezi și moldoveni de-ai noștri.

Kohl pleacă să vadă **Boazul**, golful de la Mare, prin care se încheie Nistrul. În cale el găsește un sat de alsacieni, cu preot polonez, mari dușmani ai luteranilor⁷.

Călătorul german ajunge la Nistru în față Benderul, venind din noul oraș **Tiraspol**. Vede cetatea **Benderului**, cu „strașnic de înalte ziduri și turnuri groase rotunde. Câteva biserici mari, noi. În cetate stă un regiment de infanterie, cu o baterie. În târg, se văd moldoveni, evrei, armeni, bulgari, maloruși. Turci nu mai sunt de loc, firește; timpurile lor sunt amintire doar de un minaret singuratec, ce se ridică dintr-un maidan”⁸.

Despre satul vecin, **Varnița**, călătorul știe să spună povești cu privire la Carol al XII-lea. Oamenii și-ar fi adus aminte încă de dânsul, și vorbesc despre comorile pe care, în beciuri adânci, le păzește fata Craiului pribeag, ce-și așteaptă încă mântuitorul.

Chișinăul e ținta cea dintâi a călătoriei. N. Iorga îl citează: „Han armenesc, cu obiceiuri rusești. Oraș enorm ca întindere, pentru numai 40 000 de evrei, ruși, tătari, moldoveni, turci, armeni, bulgari”⁹.

Kohl numără 800 de familii, negustori de vite, cu mii de capete de cireadă și neapărat, grădinari. Nemți (200 de luterani, cu biserică) francezi (la școlile nobilimei, trei de toate), greci, polonezi și încă câteva neamuri mai puțin numeroase. Pe evrei îi socotește la 15 000 de oameni, mai mulți decât la Odesa.

Ei fac toate afacerile cu produse. Au o sinagogă și șapte școli. Țiganii își exercită meșteșugurile tradiționale. Pomenește și de familii vechi din Basarabia precum: un Balș, cel mai bogat proprietar basarabean, un Sturdza, o Catinca Ghica, pe care **Kohl** o socotea a fi sora Domnului muntean de atunci, Alexandru-Vodă. Observă și menționează că în mahalale sunt basarabeni în căsuțe cu cerdac din lemn și ferestre împietrite. Dar face și o precizare legată de negoțul de lemne și exportul de 8 900 000 vedre de vin. Urmează o schiță istorică asupra românilor.

Sentimentele moldovenilor față de stăpânirea rusească este diferită față de simpatia pentru fosta cârmuire turcească. I s-a spus că atunci plătea numai cel bogat, pe când săracul nu dădea chiar nimic.

Acum însă trebuie ca toți să plătească mai mult, iar cu deosebire cei săraci. Țăranul moldovean nu putea să vadă cu plăcere străinii. Ei se simțeau concuși și amenințați.

În casa de poștă **Kohl**, prețuiește covoarele moldovenești¹⁰.

Ajuns la **Bălți**, călătorul este nevoit să poposească mai mult datorită unei stricăciuni la trăsură. Așa se face că poate aprofunda atmosfera de la Bălți. „Târgul numără 9 000 de locuitori și are un vestit bâlci-iarmaroc de vite. Se strâng 8-12 000, ba chiar 20 000 de capete de vânzare. Multe vite se cumpără de austrieci, exportul basarabean în Austria fiind de 50 000 de capete. Dintre cei 4 500 de locuitori din anul 1838, 4 000 erau moldoveni și evrei, cam tot atâția din fiecare neam. La Bălți trăiau 26 de boiernași și 13 boieri, nobili deplin. Târgul era înființat pe moșia boierului Catargiu”¹¹.

De la Bălți în sus, se simte apropierea Bucovinei. La **Lipcani**, pe Prut, este așezată una din carantine, celelalte fiind la Sculeni, Leova, Reni și Ismail. Ostași moldoveni în uniforme rusești pe malul drept, ce se ține de Moldova. Un evreu bătrân, născut în

⁷ *Ibidem*, pag. 212

⁸ *Ibidem*, pag. 213,214

⁹ *Ibidem*, pag. 215

¹⁰ *Ibidem*, pag. 216

¹¹ *Ibidem*, pag. 217

Hotin, unde merge călătorul nostru, zugrăvește viața turcească de odinioară, în Hotin: Erau 30 000 de locuitori, turcii erau oameni buni, care stăteau liniștiți în cetate, lăsau pe fiecare în voia lui și nu căutau să schimbe lucrurile cu de-a sila. Cei mai mulți beau apă, pe care o aduceau de la Prut, care era mai bună decât cea din Nistru. Negustorii turci aduceau dulcețuri din Constantinopol, pe care puteai să le cumperi cu două parale.

Această descriere se încheie cu remarca că un evreu neamț, care trăiește în Basarabia, vorbește rusește, leșește și moldovenește¹².

UN AUTOR ROMÂN CONTEMPORAN

Nicolae Iorga pune în valoare un alt scriitor, care face multe referiri la Basarabia. Istoricul îl descoperă cu mare plăcere și amintește multe din articolele acestui scriitor.

În ziarul bucureștean *Cronica* din acest an, 1905, a apărut asupra Basarabiei de astăzi, o serie de articole, care nu au mai fost mai de loc ținute în seamă, cu toate că fără îndoială ele nu sunt lipsite de valoare.

Autorul studiului, intitulat: „**Basarabia și trecutul ei (1712-1905)**”, este **Dumitru C. Moruzi**, fost subprefect în Dobrogea, este un basarabean emigrat în România, care cunoaște împrejurările din țara sa de obârșie. Domnul D. Moruzi scrie bine, foarte colorat și energic, în icoane splendide une ori. Domnia sa are cunoștințe de politică foarte întinse și dovedește o iubire de neam pe care n-o întunecă nici anumite rânduri neașteptate de batjocuritoare pe care le aruncă amintirii aceluia cortegiu al lui Ștefan cel Mare, din iulie 1904¹³.

N. Iorga mărturisește că nu intenționează să reproducă părți întregi din frumoasa carte, dar dorește să noteze unele informații noi, mai prețioase, fiind puse alături cu acelea din cărțile germane pe care le-am analizat, și cu notele basarabene ce formează temeiul acestei lucrări.

D. Moruzi, afirmă N. Iorga, își arată părerea de rău că românii din alte părți cunosc prea puțin Basarabia, că poezii acestui popor nu au cântece și pentru dânsa, și îi îndeamnă să vadă biserița tainică de lângă **Tribujeni**, săpată într-o stâncă înaltă de peste o sută de metri de la nivelul apelor visătoare ale Răutului. Și N. Iorga regretă că nu a văzut aceste locuri superbe. Legat de viața creștină din satele basarabene este amintit acest pasaj: „Preotul, dacă nu știe românește, este un străin, îi calcă în biserică numai femeile și copiii, care și ei nu au a face decât cu icoanele și nu cu slujba. Și mai străin este dascălul de la școală, care se încredințează repede că moldovenii sunt proști, își iau leafa și lasă o muncă zadarnică. Pe țărani, funcțiile nu-i atrag. Rare ori săteanul se lasă a fi ales în consiliul județean permanent, care hotărăște despre drumuri, școli, biserici, și ajutorarea de tot felul locuitorilor”¹⁴.

Legat de căsătorii, se menționează că soldații de pe graniță nu au acces să se însoare cu o basarabeană. Iar cei ce vin în mijlocul lor, lucrători, coloniști, nu-i țin în seamă deocamdată, ci îi așteaptă să vie la limba, la datina moldovenească, fără de care nu se poate frăție și încuscrire.

Despre România, spune **Moruzi**, că țaranului basarabean ar avea păreri stricate și rele, ce li s-ar fi pus înadins în cap. Românii ar fi pentru ei un neam de moldoveni, amestecați cu unguri și bugari, regele, un străin, un neamț de altă lege. Dar din scurta lui experiență, **N. Iorga** afirmă că lui nu i s-a confirmat această rătăcire la țărani basarabeni.

I s-a părut că ei cred numai într-un mare neam moldovenesc, ce se întinde în

¹² *Ibidem*, pag. 213, 214

¹³ *Ibidem*, pag. 215

¹⁴ *Ibidem*, pag. 216

sus, în jos, în dreapta, în stânga, peste Nistru și peste Prut, până unde încep liftele. Mâine, dacă s-ar deschide Prutul, această strălucită minune ar fi pentru dânșii un fapt obișnuit, ca și cum lucrurile, după o mică zăbavă, și-ar fi luat iarăși înfățișarea firească, lăsată de la Dumnezeu .

Boierime e bine cunoscută lui **Moruzi**, afirmă N. Iorga, care din cea mai înaltă boierime el însuși, a cunoscut încă de prin anii 1850 mai toate familiile nobililor români ai Basarabiei, pe un **Iorgu Balș**, care și-a lăsat pentru un orfelinat curțile din Chișinău, pe un **lordachi Catargiu**, care a primit la el, în 1877, pe Impăratul care mergea la război, pe atâția alți care, dintr-o generație acum dispărută, se făleau de a fi boieri moldoveni, vorbind între ei românește.

Moruzi arată mai departe cum fiii acestor boieri au trebuit să urmeze Universitățile rusești, să îmbrace uniforma de cadeți în regimentele Țarului, numai ca să rămână nobili și să se bucure de multele drepturi, care au rămas până astăzi în mâinile acestei clase.

Dar iubirea de pământ nu a dispărut odată cu iubirea de neam.

Astfel s-a format o a doua generație de boieri români basarabeni, care trăiau pe lângă străini din toată lumea .

Dar tot **Moruzi** amintește de păstrarea datinei în mâncare, în sărbătorile zilelor mari, păstrarea iubirii pentru duiosă noastră doină pe care „patrioții ruși cu idei pansaviste o ascultau cu ochii plini de lacrimi”.

În continuare autorul acestor scrieri amintește că: „La porțile Chișinăului, în jurul orașelor de provincie, ca și în sătuțele cele mai depărtate, pretutindeni unde a fost, sau unde s-a înființat un nou sa românesc, rămâne pentru vecie, ca port, limbă și obiceiuri”¹⁵.

În încheiere **N. Iorga** atrage atenția și altor surse importante legate de Basarabia precum: „**Cele două lucrări ale lui Zanfir Arbore întitulate Basarabia în secolul al XIX-lea** (din 1899, cu hartă) și **Dicționarul geografic al Basarabiei** (1904)”¹⁶.

¹⁵ *Ibidem*, pag. 217,218, 219, 220

¹⁶ *Ibidem*, pag. 222